

Коршунов Д. О., Гуржій І.А.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ РЕЛЬЄФНОЇ ПЛАСТИКИ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІНИ «СКУЛЬПТУРА» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ПЕРШИХ КУРСІВ ХУДОЖНІХ ЗВО

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, проблеми вивчення принципів побудови скульптурного рельєфу приділено мало уваги. Численні помилки і недоробки, допущені студентами художніх закладів вищої освіти при виконанні навчальних практичних і художньо-творчих завдань на заняттях зі скульптури, викликані недостатньо сформованими знаннями принципів побудови скульптурного рельєфу зумовили написання даної статті.

У роботах багатьох авторів таких, як Е. Лантері, М. А. Керзін, В. Н. Ріттер, А. А. Мельник, О. С. Красноголовець, відзначено важливу роль вивчення рельєфної пластики, як одного з видів скульптури та необхідність вивчення принципів побудови скульптурного рельєфу в процесі навчання студентів мистецтву скульптури.

Рельєф являє собою абсолютно самостійне мистецтво зі своїми принципами і своєю своєрідною концепцією простору [1, с.187]. Дуже важливо для студентів, що вперше вивчають поняття рельєф, пояснити його особливості та визначити його види.

Скульптурно-рельєфні зображення поділяються за призначенням і композиційно-пластичними особливостями вираження на монументально-декоративний, станковий і медальєрний рельєфи [2, с.10].

Розрізняють декілька видів скульптурного рельєфу, це опуклий рельєф: горельєф, барельєф і заглиблений рельєф: контррельєф і койланagliф. Кожен із видів має свої особливості, які треба знати студенту при роботі над рельєфом.

Горельєф (франц. Haut – relief, буквально — високий рельєф) — рельєфне зображення, у якому предмет виступає над площиною фону більше ніж на половину свого об'єму. Окремі деталі зображення у горельєфі інколи тільки торкаються фону, та часом і зовсім відокремлюються від нього. Горельєф широко використовують в архітектурі, особливо у тому випадку, коли зображення повинно сприйматися з великої відстані.

Барельєф (франц. Bas – relief, буквально — низький рельєф) — вид рельєфу, в якому опукле зображення виступає над площиною фону не більше ніж на половину свого об'єму. Барельєфом оздоблюють споруди, пам'ятники, медалі тощо.

Контррельєф – (от лат. contra - проти) вид заглибленого рельєфу, що являє собою якби негатив барельєфа. Винахідник контррельєфа В. Є. Татлін [3].

Койланогліф (заглиблений рельєф) — широко застосовувався в архітектурі Стародавнього Єгипету, в ранньому античному мистецтві та широко застосовується у сучасному декоративно-ужитковому мистецтві.

Види рельєфу залежать від його висоти. Розглянемо поняття «висота рельєфу», це відстань між фоном і найбільш випуклими частинами зображення. Висоту рельєфу скульптор обирає залежно від місця положення рельєфу в архітектурі, від умов та сприйняття його глядачем. Таким чином, горельєф виконують у випадках, коли зображення повинно сприйматися з великої відстані. Тому, як правило, об'єм горельєфу мало змінюється, а іноді горельєфні зображення виконують великими й практично без змін.

На відміну від горельєфу, барельєфні зображення розраховані на сприйняття з близької відстані. Через це об'єм барельєфу дуже зменшується, що потребує від скульптора більшої практики, поглиблених навичок у малюнку, вміння чітко і детально закінчити форму. Барельєф застосовується в архітектурі, декоративному мистецтві й особливо широко в медальєрній справі.

Вивчення принципів побудови скульптурного рельєфу справа часом непросте, що вимагає від студента володіння малюнком, композицією, твердого знання законів лінійної перспективи, можливості об'ємно-просторового бачення. Мовою рельєфу важче оволодіти, ніж мовою живопису чи графіки, але той, хто почне її розуміти, поверне свої творчі муки сторицею [4, с.143].

Вивчення дисципліни "Скульптура" має велике значення у формуванні професійних якостей майбутнього художника. Метою предмета "Скульптура" є навчання студентів навичкам роботи з пластикою форм, розвитком здатності образного і об'ємно-просторового мислення.

Програма дисципліни "Скульптура" побудована таким чином, що студенти, виконуючи практичні завдання, спочатку прості, а потім більш складні, набувають навички в роботі з формою і простором, освоюють закони створення круглої скульптури, вивчають принципи побудови скульптурного рельєфу.

Робочою навчальною програмою курсу "Скульптура", в першому семестрі, передбачено виконання цілої низки практичних завдань пов'язаних безпосередньо з вивченням скульптурної рельєфної пластики. Виконуючи ці практичні завдання студенти першого курсу знайомляться з видами скульптурного рельєфу, з принципами зображення об'ємних предметів в рельєфі, розвивають розуміння пластики та об'ємно-просторового бачення, набувають практичних навичок ліплення рельєфних зображень.

Заняття з вивчення скульптурного рельєфу, так само як і інші практичні заняття з дисципліни «Скульптура», проходять в спеціально обладнаній, добре освітленій аудиторії в присутності провідного викладача. Перед початком кожної теми викладач проводить вступну лекцію, розкриває цілі і задачі майбутнього практичного завдання. Пояснює студентам, що означає поняття скульптурний рельєф, які його види та закони побудови, наводить приклади можливості використання рельєфної пластики.

Теоретичний матеріал пов'язаний з принципами побудови скульптурного рельєфу, з закономірностями скорочення предметів в рельєфі, викладач викладає студентам підкріплюючи його наочними навчальними посібниками - фотографіями, графічними таблицями і схемами. Як показує практика, студенти, що добре засвоїли теоретичний матеріал, набагато успішніше справляються з виконанням практичних завдань по ліпленню скульптурний рельєфних зображень.

Перш ніж приступити до виконання практичних завдань з ліплення рельєфу, студентам необхідно підготувати необхідні для цього матеріали і інструменти, а також виготовити каркаси для ліплення скульптурно рельєфу. В якості матеріалів для ліплення рельєфу вибирають глину або пластилін. Ці м'які матеріали традиційно використовуються для ліплення як круглої так і рельєфною пластики. У нашому випадку, ліплення рельєфу на заняттях по скульптурі слід ліпити з глини.

В якості самостійної роботи студентам пропонується ознайомлення з історичними художніми аналогами по темі практичних аудиторних завдань, провести аналіз можливості композиційно-творчих рішень в залежності від вибору висоти скульптурного рельєфу. Створення начерків і замальовок, а також графічних ескізів, якщо практичне завдання передбачає творче рішення). Самостійна робота студента передбачає консультації з викладачем.

Мета заняття – вироблення у студентів початкових навиків ліплення рельєфу, а головне, допомога у розвитку сприйняття об'єму відчуттям зору, визначенні розміщення форм у просторі, що є необхідним не тільки у виконанні рельєфу, а і в творчій практиці.

Програма дисципліни «Скульптура» для студентів першого курсу має декілька завдань по темі вивчення особливостей рельєфу.

Тема «Ліплення рослинного орнаменту з гіпсових моделей» є першим завданням, призначенням якого є ознайомлення студентів-першокурсників зі скульптурною рельєфною пластикою. В якості моделі для виконання завдання є гіпсовий зліпок з зображенням рослинного елемента або орнаменту. Найкраще для виконання даного завдання підходить гіпсовий рельєф з зображенням акантового листка.

Це завдання знайомить студентів із законами побудови рельєфу на

площині, а також готує їх до наступного завдання – ліплення в рельєфі натюрморту з геометричних (або побутових) предметів.

Приступаючи до роботи, потрібно підготувати спеціальну дошку розміром гіпсового орнаменту, оснащену дерев'яною рамкою, котра повинна утримувати глину від сповзання і висихання. Далі дошку змочують водою, щоб глина краще трималась на її поверхні.

Дошку з рамкою набивають глиною, втрамбовують та вирівнюють поверхню по рейці. Ставлять у вертикальному положенні, а гіпсовий зразок ставлять позаду дошки на відстані 0,5 – 1 м. Гіпсовий зразок і дошка з рамкою повинні знаходитися на такій висоті, щоб погляд працюючого падав на середину дошки. Ліпити потрібно стоячи, це дає можливість частіше відходити від дошки й перевіряти зроблене на відстані.

Малюнок орнаменту на поверхню глини наноситься гострим кінцем стека в його загальних рисах, без деталей, його потрібно розташовувати на глиняному фоні відповідно до композиції оригіналу на гіпсовій моделі. Зображення перевіряється циркулем.

Перед тим як приступити до прокладення глини, потрібно уважно придивитися до гіпсового орнаменту і розібратися в його рельєфі, визначити, які частини зображення тонші, оскільки знаходяться ближче до площині фону, а які товщі й більше відходять від площини фону. Потім невеличкими шматками глини прокладати весь рельєф в одній площині на рівні тонкої частини зображення. Після цього поступово нарощують глину, прокладають проміжні та дуже виступаючі частини відносно гіпсового орнаменту.

Товщину рельєфу потрібно перевіряти, дивлячись із боків на його профіль. У процесі роботи поступово треба уточнювати рельєф і слідкувати за чіткістю малюнка. Завдання слід виконувати в розмірі оригіналу.

Моделювати об'єми рельєфу, проліплювати форми й деталі можна вручну, але зручніше, в деяких випадках, використовувати стеки та петлі.

Отже, під час виконання завдання по темі «Ліплення рослинного орнаменту з гіпсових моделей» студенти знайомляться із зображеннями об'ємних предметів у рельєфі, розвивають розуміння пластики і об'ємно-просторового бачення, набувають практичних навичок ліплення рельєфних зображень.

Наступною темою у програмі дисципліни є тема «Ліплення натюрморту із геометричних предметів в рельєфі». Ціль цього завдання – ознайомити студентів з принципами побудови рельєфу за допомогою скорочення об'ємів простих геометричних або побутових предметів, навчити будувати перспективні скорочення з різних ракурсів.

Вивчення закономірностей скорочення обсягів в рельєфному зображенні найбільш доступно на прикладах простих геометричних тіл. Від

них легко перейти потім до більш складних предметів, а також до пластичних форм живої природи.

Для встановлення натюрморту слід вибрати геометричні фігури, наприклад: гіпсові кулю, куб і циліндр. Поставити предмети потрібно так, щоб вони вдало komponувались один біля одного.

Після розташування фігур натюрморту, позаду, слід установити фанерний або картонний щит так, щоб він максимально близько прилягав до фігур натюрморту. Цей щит в рельєфі буде виконувати роль площини фону.

Для зручності дошку для ліплення рельєфу встановлюють у вертикальному положенні з нахилом під кутом $< 100-110^{\circ}$.

До нижнього краю каркаса прибивається поличка, на неї накладається глина (плінт майбутнього рельєфного зображення). Передній край плінта повинен знаходитись від фону на відстані, рівній задуманій висоті рельєфу. Класичною висотою рельєфу з часів стародавньої Греції вважається $1/3$ частина товщини фігури або предмета, зображених у рельєфі.

Слід зауважити, що середня лінія скороченого в рельєфі предмета не ділить об'єм на дві рівні частини, а проходить за принципом “золотого перерізу”, як наприклад 5 до 3 або 8 до 5. Більша частина відводиться лицевій половині фігури, а менша – тильній стороні, яка прилягає до площини фону. Таке скорочення дозволяє краще зрозуміти скорочення площин предметів і разом з тим передати відчуття їх об'ємності.

В етюді потрібно показати, що зображені предмети стоять попереду площини фону, але не відриваються від нього і не “входять” у площину, вони не повинні здаватись розрізаними навпіл або бути приставленими до нього.

На поверхню площини фону наносять малюнок предметів, урахувуючи скорочення, які прийняті в рельєфі. Потім по малюнку на площині фону накладають тонкий шар глини, котрий поступово нарощують до відповідності з малюнком на плінті.

У процесі роботи слід звернути увагу на пропорції і характер предметів натюрморту. Розміщення предметів у просторі по відношенню до фону можна перевіряти згори та з боків. Слід зауважити, що не треба вибирати глину в тих місцях, де зображення значно відходить від площини фону, глину трохи підрізають від краю геометричної фігури всередину, до площини фону.

Упродовж усієї роботи над завданням потрібно контролювати стан вологості глини. Для цього глину зволожують водою та в кінці роботи накривають поліетиленовою плівкою.

Це завдання має на меті ознайомлення студентів із принципами побудови рельєфу, характером скорочення об'ємів простих геометричних тіл у рельєфі і готує їх до наступного завдання – «Ліплення в рельєфі»

ускладненого декоративного натюрморту».

На відміну від попередніх завдань з дисципліни «Скульптура», зміст яких полягав у вивченні форм шляхом їх копіювання з натури, завдання по темі «Ліплення в рельєфі ускладненого декоративного натюрморту» є суто творчим. Для виконання цього завдання студентів знадобиться весь арсенал знань і вмінь, отриманих на заняттях з рисунку, композиції і, звичайно, скульптури. Студентів необхідно буде створити в об'ємі рельєфну декоративну композицію з предметів які об'єднані спільною тематикою. Ця рельєфна композиція повинна виражати певну ідею, настрій, емоційний стан. Твір має бути гармонійним, цілісним, дещо умовним, причому в усіх відношеннях – внутрішньому і зовнішньому.

Саме поняття «декоративний» походить від латинського слова *decoro* – прикрашати, а тому в завдання входить не сліпе копіювання форми й об'ємів складових натюрморту, а стилізоване, десь умовне образно-пластичне рішення, здатне об'єднати предмети натюрморту в одну врівноважену ритмами й масами композицію. Практичне завдання виконується в м'якому матеріалі (глина, пластилін). При цьому слід зазначити, що рельєф повинен бути фронтальним, а не перспективним, а форми і об'єми в ньому, повинні будуватися відносно площини фону по принципу барельєфа.

Виконання практичного завдання можна розділити на три основних етапи. Перший етап полягає в пошуку оптимальної ідеї або ескізу за яким буде створюватися декоративна рельєфна композиція в матеріалі. Другий етап – це підготовка інструментів і матеріалів необхідних для ліплення скульптурного рельєфу. Третім етапом є виконання ліплення в м'якому матеріалі (глина або пластилін) скульптурної рельєфної композиції.

«Форма змінюється у зв'язку з ідеєю», – говорив видатний польський скульптор Ксаверій Дуніковський. Тому студентів дуже важливо чітко визначитись з ідеєю, під впливом якої формуватиметься образ майбутньої рельєфної декоративної композиції.

На початку роботи необхідно умовно визначити складові натюрморту. Предмети натюрморту повинні відповідати певній тематиці, наприклад: живописна палітра, олівець та пензлі, гілочки горобини, картинна рама, драпірування і витончений глечик можуть відображати тему «Атрибути образотворчого мистецтва». При цьому зовсім не обов'язково встановлювати натюрморт з вище перерахованих предметів на конкретну площину столу для кращого уявлення. Необхідно пам'ятати, що завдання передбачає творчу інтерпретацію предметів натюрморту в одну декоративну композицію.

Визначившись з тематикою своєї майбутньої композиції, переходимо до наступного етапу роботи – ескізування. Процес створення ескізів (або,

говорячи простіше, ескізування) є не менш важливою частиною роботи, оскільки дає можливість знайти найбільш вдале рішення композиції. Ескізи майбутнього рельєфу малюють олівцем на папері розміром 10х15 см. Ескіз повинен відображати основну ідею композиції та її мотив.

У композиції слід визначити основні предмети натюрморту, які будуть знаходитися на передньому плані, і другорядні, що мають бути розташовані на другому плані рельєфу. Форми й об'єми предметів натюрморту мають підпорядковуватися основному стилю, ритму, настрою композиції.

Бажано, щоб предмети натюрморту в композиції носили стилізований, умовний характер. Трамбування форми може бути жорстким, напруженим, де світло і тінь межують один з одним, виділяючи об'єми рельєфу за принципом контрасту. І навпаки, форми рельєфу можуть бути округлими, що плавно переходять одна в одну, де освітлення буде м'яко виявляти об'єми скульптурного зображення.

Предмети, які складають композицію, можна витягнути або розширити за формою, надаючи їм необхідного виразу і характеру. Стилзація повинна торкнутись не окремих деталей або елементів натюрморту, а охопити цілком усю композицію.

Студенту, який працює над композицією рельєфу, слід виробити відповідну пластичну мову, здатну об'єднати форму й ідею. Трамбування предметів натюрморту в композиції може носити знаковий, символічний характер, але при цьому необхідно, щоб їх можна було впізнати.

Ескіз майбутньої рельєфною композиції можна виконати більш детально, зображуючи предмети натюрморту в своєму малюнку не однією лінією, а використовуючи світлотінь, для більшого виявлення форми і простору, а так само для розуміння яким чином будуть розміщуватися основні маси скульптурного твору в процесі ліплення в матеріалі.

Робота над графічним ескізом дає можливість студенту вирішити, які предмети будуть на першому плані, а які – на другому; чи слід використовувати площину фону в ліпленні, чи ліпити рельєф на гладкій поверхні плінта.

Як свідчить практика, такий підхід до ескізування набагато полегшує виконання практичного завдання у заданому розмірі у м'якому матеріалі.

Залежно від того в якому матеріалі буде виконуватися практичне завдання можна буде визначитися з типом каркаса, який слід приготувати для ліплення рельєфу.

Рельєф ліпиться майже у вертикальному положенні під невеликим кутом < 100°- <110°. Бажано, щоб у період роботи над рельєфом освітлення було верхньо-бокове.

Робота над рельєфом ведеться як і в попередніх завданнях, але підхід до неї більш творчий. Загальний силует предметів рельєфного декоративного натюрморту повинен бути красивим і виразним, а розподіл мас – гармонійним.

Набравши об'єм рельєфної декоративної композиції і упевнившись в правильності формоутворення та розташування основних мас в просторі, студент може перейти до уточнення деталей і остаточного моделювання скульптурного твору. Незважаючи на творчий підхід у рішенні композиції, не слід дуже дрібнити об'єми предметів натюрморту, це призводить до негативного сприйняття форми.

Дуже часто студенти прагнуть створити гладку поверхню форми, помилково вважаючи що саме це є обов'язковим критерієм завершеності скульптурного твору. Навпроти в декоративній скульптурі нерідко використовується фактура.

Заняття декоративною скульптурою, вивчення основ декоративності в образотворчому мистецтві допомагає розвитку відчуття краси, ритму, організації і т.п. Декоративні навички допомагають студентів впевнено виразити і оцінити красу натури, точніше розкрити її характер, розвиває відчуття цілого, усвідомленості, закономірності, єдності формальних елементів, а також формує образне і просторове мислення, що так важливо для художника декоративно-прикладного мистецтва.

Чим більше студент виконуватиме практичних завдань по скульптурі, тим вище буде його професійна майстерність, його скульптурні роботи будуть переконливіші, більш індивідуальними, а творчість стане дійсним і могутнім засобом самовираження.

В цілому, заняття скульптурою на 1 курсі знайомлять студентів з законами побудови рельєфних зображень (барельєфів, горельєфів) і готують їх до наступних більш складних завдань, з якими їм доведеться працювати на наступних, старших курсах, а саме з ліпленням в рельєфі голови і фігури людини, зі створенням рельєфних архітектурних декоративних вставок. Коли учень опанує методом, він буде застосовувати його, не замислюючись про нього, як би інстинктивно і без зусиль. [5, с. 4].

Література

1. **Виппер Б. Р.** Введение в историческое изучение искусства / Б. Р. Виппер. - М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. - 368 с.
2. **Голишев А. Б.** Архитектурно-строительная энциклопедия/ А. Б. Голишев, Ю. В. Верюжский, В. И. Колчунов, Е. А. Бакулин, С. Ю. Голишев. Под редакцией А. Б. Голишева. - К.: Основа, 2008. - 648 с.
3. **Контррельеф** | контррельеф это | Современный толковый словарь изд. «Большая Советская Энциклопедия» <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-encycl-term-27600.htm>

Мельник А. А. Основные закономерности построения скульптурного рельефа / А.А. Мельник. - М.: "Высшая школа", 1985. - 112 с. **5. Красноголовец О. С.** Основы скульптуры: Навч. посіб./ О.С.Красноголовець - К.: Знання, 2008. - 171 с., 28 с. іл. **6. Лантери Э.** Лепка / Перевод с английского А. Е. Король / Э. Лантери. - М.: "В. Шевчук", 2006. - 336 с. **5. Школа изобразительного искусства.** Выпуск пятый. / - М.: Искусство, 1966. - 208 с.

Коршунов Д. А., Гуржій І.А. Методика вивчення рельєфної пластики на заняттях з дисципліни «скульптура» для студентів перших курсів художніх ЗВО.

У даній статті розглядаються проблеми навчання студентів принципам побудови скульптурного рельєфу. Пояснюються професійні поняття та описуються види скульптурного рельєфу та його використання в монументальному та декоративному мистецтві. Розглянуті завдання які виконують студенти перших курсів, описані методики виконання рельєфу. Описані інструменти і обладнання які використовуються в роботі над практичними завданнями, пов'язаними з ліпленням рельєфних зображень. За методикою викладеною в статті студенти знайомляться з основними видами скульптурного рельєфу, вивчають закони його побудови.

Теми розглянуті в даній методиці допомагають поступово ознайомити студента зі складною задачею створення рельєфу від копіювання, ліплення елементарних геометричних форм до складної творчої роботи. Дана методика успішно використовується при вивченні дисципліни «Скульптура» для художніх спеціальностей та показала себе вдалою для професійного та творчого розвитку студентів.

Ключові слова: мистецтво, рельєф, горельєф, барельєф, контррельєф і койланакліф.

Korshunov D. A., Gurzhii I. A. Methodology of studying relief plastics in classes on discipline "sculpture" for students of the first years of art universities.

In this article the problems of teaching students to the principles of constructing sculptural relief are considered. Explains professional concepts and describes the types of sculptural relief and its use in monumental and decorative arts. Considered the tasks performed by students of the first years, described methods of implementation of relief. Described tools and equipment used in the work on the practical tasks associated with the modeling of relief images. According to the method described in the article students are introduced to the main types of sculptural relief, study the laws of its construction.

Despite the large number of scientific studies, problems with studying the principles of constructing sculptural relief paid little attention. The topics discussed in this technique help gradually acquaint the student with the difficult task of creating relief from copying, modeling elementary geometric forms to complex creative work. According to the above method, the course of work on creative tasks is correct. From the creation of a sketch, compositional and stylistic exploration, to the creation of a common integral composition, one of the first works of the student of the first year is created. This technique is successfully used in the study of the discipline "Sculpture" for the specialty "Fine art, decorative art, restoration" and showed itself to be successful for the professional and creative development of students.

The more a student performs practical tasks in sculpture, the higher his professional skill, his sculptural work will be more convincing, more individual, and creativity will become a valid and powerful means of expression.

Key words: art, relief, relief, bas-relief, counter-relief and koilanaglif.

Коршунов Д. А., Гуржий И.А. Методика изучения рельефной пластики на занятиях по дисциплине «скульптура» для студентов первых курсов художественных высших учебных заведений.

В данной статье рассматриваются проблемы обучения студентов принципам построения скульптурного рельефа. Объясняются профессиональные понятия и описываются виды скульптурного рельефа и его использование в монументальном и декоративном искусстве. Рассмотрены задачи, которые выполняют студенты первых курсов, описаны методики выполнения рельефа, описаны инструменты и оборудование. По методике, изложенной в статье, студенты знакомятся с основными видами скульптурного рельефа, изучают законы его построения.

Темы, рассмотренные в данной методике, помогают постепенно ознакомить студента со сложной задачей создания рельефа от копирования, лепке элементарных геометрических форм к сложной творческой работе. По изложенной методике, правильно ведется ход работы над творческим последним заданием. Данная методика успешно используется при изучении дисциплины «Скульптура» для художественных специальностей и показала себя удачной для профессионального и творческого развития студентов.

Ключевые слова: искусство, рельеф, горельеф, барельеф, контррельефы и койланаглиф.